

Era 13. juni til 25. september 1940.

Av
direktør LORENTZ VOGT

Tiden fra 13. juni til 25. sept. 1940 er av mange betegnet som et av de mørkeste øyeblikk i Norges historie. Noe å skryte av inneholder perioden ikke. Men det kan være grunn til å fremheve og fortelle visse ting til komplettering og korrigerende av det vanlige bildet.

Kravet om Kongens og Kongehusets avsettelse, regjeringens fjernelse og de fraværende stortingsmenns utestengning samt Stortingets inkallelse til møte på Eidsvold blev fremsatt overfor administrasjonsrådet den 13. juni kl. 12. På forhånd var det gått ut den ryktet dog ikke om disse krav. Ryktene gikk ut på at administrasjonsrådet skulle fjernes uten at det blev nevnt noe om hvad der skulde komme i stedet. Hvis noen gjorde seg noen tanker herom, har de formodentlig i første rekke fryktet et rent tysk styre.

Ryktene nådde produksjonsrådene medlemmer tidlig samme morgen og foranlediget straks en henvendelse gjennom en tremanns-delegasjon til minister DeBorja. Denne svarte at han hadde meget bestemte krav å stille til administrasjonsrådet. Om disse innholdt ikke det dog ikke var korrekt å opplyse noe for administrasjonsrådet hadde fått meddelelsen. Han stod imidlertid til disposisjon for en senere samtale. Her fremkommer kravet om holdt en liten tale vesentlig av følgende innhold:

Jeg forstår at særlig kravet om Kongens og Kongehusets avsettelse må gjøre dere vantro. Jeg tilhører selv en gammel krets av slike. 1918 var forberedelse for oss. Men der inntruffet en slik i et folk hv da slike skritt må tas, hvor smertefulle de enn er. Skulde administrasjonsrådet ikke ville bote sig og gjennomføre de oppgitte krav, har jeg nok menn fra alle politiske partier som er villig til å overta styret.

Man stod altså her i første rekke ikke overfor et tysk styre, men et norsk forerstyre. Hvor meget var sant og hvor meget bluft i DeBorjas uttalelser er vel aldri bragt på det rene.

De tre menn fra næringsorganisasjonene protesterte på stedet hver for sig i tur og orden. Deres innlegg, hvis ordlyd selvfølgelig var varierende, hadde i alt vesentlig følgende innhold: Kong Håkon var en til det ytterste lojal, konstitusjonell monark, som gjennom hele sin regjeringstid alltid konsekvent hadde fulgt sitt råde råd. Han kunde hverken rettslig eller moralsk gjøres ansvarlig for de skritt som var tatt. Samtidig var Kongen for hele det norske folk et hellig symbol. Et forsøk på å fjerne ham ville krenke de beste følelser hos det norske folk og fremkalle en bitterhet, som kanskje tyskerne vanskelig kunde fatte. Det samme gjaldt hele det kongelige hus. Fra et enkelt høyt blev videre tilføjet: Det er nevnt at der skaffes et nytt styre av nordmenn fra alle politiske partier. På gang tidligere — nemlig i

ske tropper forlot Andalusen eller de de norske troppene blev nødt til å legge ned våbnene for overmakten.

Kongen og regjeringen lot avgjørende politiske momenter gå forbi; flyktet i interesse for sine egne personer til England og slepte endog sønner av vårt land med for å adlyde Englands befaling og interesse. De har latt oss i stikken. Vi må nu søke å ordne oss uten dem.

Under overskriften — en komplisert situasjon — skriver «Morgenbladet» 15. juni (1940):

«Det må være klart for enhver at den politiske situasjon Norge befinner sig i i dag er ytterst komplisert og vanskelig.

På den ene side er hele landet nu under okkupasjon etter at også 6. divisjon ved de alliertes svikten i Narvikområdet har nedlagt våbnene. På den annen side har Kongen og regjeringen Nygaardsvold fortsatt landet, er reist til Storbritannia og har erklært at Norge derfor fortsetter krigen på de alliertes side.

Motivene for denne handling er oss i Norge uforståelig. Men vi er på det rene med at den i høi grad vanskeliggjør stillingen for oss, og særlig fordi norske soldater er blitt tatt med over Nordalmen og nu skal utnyttas for britiske interesser.

Statsmakterne som befinner sig på den annen side av havet har tapt sin rett og anledning til å utøve funksjoner i Norge. Men mest spillet allikevel det politiske moment inn: at Kongen og Regjeringens flukt er skjedd til det land med hvilket okkupasjonsmakten står i kamp på liv og død.

Vi her hjemme må finne en vei, som leder ut av det usere vi befinner oss i. — Alle folk og krefter må nu settes inn for i aktivt samarbeide å gjenreise vårt land.

Tilsvarende artikler finnes i samtlige da utkomne Oslo-aviser, med en bemerkelsesverdig undtagelse nær: «Aftenposten». Den skrev den 14. juni om aftenen følgende under overskriften «Vår Situasjon»: Etterat kapitulasjonen i Nord-Norge nu er tilendebragt er der opstått følgende situasjon:

1. Hele landet er okkupert og dette okkuperte Norge befinner sig altså ikke lenger i krig med Tyskland
2. Kongen som har tatt opphold i London — eller Regjeringen i statsråd — har besluttet at Norge allikevel fortsetter krigen på de alliertes side.
3. De i London værende statsråder kan ikke bestyre sine departementer her hjemme og er altså uten av stand til å skaffe sine embeder slik som grunnloven forutsetter og folkets dagsinteresser krever i det okkuperte Norge.
4. Befolkningen i det okkuperte Norge er altså i realiteten uten en utøvende statemakt og uten konstitusjonelt ansvarlig og administrerende regjering.

Det sier sig selv at vi gjennom disse kunde naturligvis tenkes et tredje alternativ: Blankt akseptert de tyske krav. Men dette alternativ har neppe hatt noen tilhengere.

102003

Kampen mellom det bergmte russiske lag «Dynamo» og Norgesmesteren «Skjold» blev spilt i fullt vintervær, Øverst ser vi Oslo kommunes vei-skrapers i full gang med å rydde veien på banen, og nederst takler «Skjold» h. back, Smestad, russernes fenomenale ytre heire Trofimov.

kunde naturligvis tenkes et tredje alternativ: Blankt akseptert de tyske krav. Men dette alternativ har neppe hatt noen tilhengere.

Administrasjonsrådet og Høiestegget valgte forhandlingslinjen — kompromisslinjen. Basis for forhandlingene var kravet om Kongens og Kongehusets avsettelse. Fra første stund av var det klart at resultatet — om der skulde bli noe resultat — måtte være en aksjon mot Kongen og Kongehuset, selv om der kunde opnåes visse modifikasjoner som tilbaketreden inn til fredsforhandlingen. Kongens abdikasjon til fordel for prins Harald eller lignende.

Den almindelige opfatning er idag, at administrasjonsrådet og Høiestegget aldri skulde innlatt sig på forhandlingene — men sagt nei. Om denne opfatning er riktig tror jeg være mere enn tvilsomt. Var administrasjonsrådet blitt fjernet i dagene etter 13. juni, vilde de aggressive tyske krefter ha seiret. Administrasjonsrådet vilde ha skaffet tyskerne ro i kamptiden uten å ha oppnådd synderlig. Man må være klar over at administrasjonsrådet var dannet med store — til dels smertefulle — moralske ofre fra norsk side. Pål Bergs takketal og Høiesteggets opnevne av Quisling til depotchef var de mest kjente. Herunder må også innregnes alle de mange foretelser som samarbeidet med okkupantene hadde ført til.

Er en kompromisslinje betraktet er det meget vanskelig å bryte den. Tiden var neppe inne i juni 1940. De citerte avisartikler tyder også herpå. Selv sagt var de inspirert — man kan si kravet. Men deres innleggelse repel ingen kamplyst.

Studerer man forhandlingene utover sommeren 1940 frem til september slik som de fremgår av undersøkelseskommissionens konstilling og av andre kilder, får man en temmelig

elle fordeler for det norske folk, som var store nok til at der burde ydes betydelige ofre for å kunne opnå dem». Det skildres derpå hvorledes den tyske forhandler Dellbrügge stadig blev desavouert i formen av Terboven, i realiteten av Berlin hvor Quisling opererte. Fra 7. sept. blev Dellbrügge stillet under kontroll av ministerialrath Müller, som fra 17. desember helt avløste ham.

«Det var — heter det videre — under disse omstendigheter naturlig at der også på norsk side blev brakt til anvendelse et trappetrinnsystem hvor den direkte forhandlingsinstans alltid hadde instanser bak sig som kunde sammenknytte avbrudte forhandlinger, eller som kunne ha chansen for å regulere på et standpunkt som den direkte forhandler hadde vært nødt til å ta for å hindre at forhandlingene fant sted på en uheldig tid.

Da forhandlingene mellom det første norske forhandlingsutvalg, som bestod av Høiestegget, statsminister Berg, sorenskriver Harbeck og bleip Berggrav — og tyskerne var strandet, gav den forsamling som hadde oppnevnt dem og som bestod av Stortingets presidentskap, representanter for de fire store politiske partier og arbeidernes faglige landsorganisasjon samt administrasjonsrådet, presidentkapet i oppdrag å fore forhandlingene videre på et noe endret grunnlag.

Om da presidentkapets forhandlinger med tyskerne i neste omgang strandet på Kongesperamålet blev saken på irregulær måte igjen innbragt for forsamlingen av administrasjonsrådets formann. Senere blev presidentkapet selv nødt til — for å kunne holde forhandlingene gående — å strekke sig longer enn det var. Men det gjorde det i tilfelle at det ennu var andre instanser som kunde gripe regulerende inn. Denne tilfelle slo ikke feil. I tilfelle med Kongens tilbaketreden gikk stortings-

Sc ek

LES
HAR
AB
GR
DE
SE
JAN
S O

RE

12.11.47

kan Oslo

opa.

ok fredag
terme, og
le myndig-
tene.

re sideren
i europedig

n forleden
« fulgte 3

nål
gt
n.
ny

For-
idelse —
Alaska —
og vil
kus nye

stilt
asjon
for det
myndighe-
bud på i
Alaskas
ger som
stille auk-
spesielt
ke kong-
beslutning
eiendoms-

Alaska
parlemen-
d i alt
om skal
ndt eller
å bosette
isse trak-
ning fra 2.
veleraner

ntent - et
rage, vil
land na
dyrkning,
disse om-
fikkert an

litte auk-
spesielt
ke kong-
reslutning
siendoms-

Alaska
parlemen-
t i alt
om skal
id eller
å bosette
isse trak-
ing fra 2.
veteraner

rent - et
age, vil
land na
vårking.
lisse om-
lignert an-
sket ad-
merlig fra

ortbruk.
(kåret).
tharmo-
ansomru-

eter i.

se: Pro-

vidaser
(8: Ny
0 (saa
drukt
regnum.

(saa
1: 1.00
konst.
1: 17.0
souda

monck
x. (17-
sneanu-

sjonene protesterte på stedet hver for sig i tur og orden. Deres innlegg, hvis ordlyd selvfølgelig var varierende, hadde i alt vesentlig følgende innhold: Kong Håkon var en til det ytterste lojal, konstitusjonell monark, som gjennom hele sin regjeringstid alltid konsekvent hadde fulgt sitt råds råd. Han kunde hverken rettslig eller moralsk gjøres ansvarlig for de skritt som var tatt. Samtidig var Kongen for hele det norske folk et hellig symbol. Et forsøk på å fjerne ham vilde krenke de beste følelser hos det norske folk og framkalle en bitterhet, som kanskje tyskerne vanskelig kunde fatte. Det samme gjaldt hele det Kongelige hus. Fra et enkelt holdt blev videre tilføjet: Det er nevnt, at der skaffes et nytt styre av nordmenn fra alle politiske partier. En gang tidligere — nemlig i april 1940 — har dere brukt en sinn- syk landsforræder mot oss. Det er så uant at slikt gjør anstendige mennesker ikke — i allfall ikke to tyskere. Russene har brukt Kuusinen mot finnene. Vi holder derfor Quidling for fetteren. Det ordspill måtte forklares. Det gjorde ikke uttalelsen mindre grov.

Hvilken betydning disse uttalelser kan ha hatt er ikke godt å si. De blev i allfall vel kjent og gjorde det klart at næringsorganisasjonene ikke vilde la seg bruke i kampen mot Kongen og administrasjonsrådet.

Avseng viste imidlertid i de dager et annet bilde. Det kan til belysning av situasjonen ha sin interesse å citere «Morgenbladet» og «Dagbladet» artikler, da disse aviser blandt hovedstadspresen har hatt det største ry for nasjonal holdning. I sitt artikkelnummer for 14. juni skrev «Dagbladet» redaksjon etter å ha studert den nye situasjonens praktiske konsekvenser: «Det er en selvfølge at de politiske for- saken som konstitusjonen vil kunne få, Kongen og regjeringen har ikke vil- let slutte fred, hvortil da de briti-

situasjon:

1. Hele landet er okkupert og dette okkuperte Norge befinner sig altså ikke lenger i krig med Tyskland

2. Kongen som har tatt ophold i London — eller Regjeringen i stats- råd — har besluttet at Norge allike- vel fortsetter krigen på de alliertes side.

3. De i London værende statsråder kan ikke bestyre sine departemen- ter her hjemme og er altså ute av stand til å skjøtte sine embeder slik som grunnloven forutsetter og folkets dagsinteresser krever i det okkuperte Norge.

4. Befolkningen i det okkuperte Norge er altså i realiteten uten en utøvende statemakt og uten konstitu- sjonelt ansvarlig og administrerende regjering.

Det gjør sig selv at vi gjennom disse handlinger er kommet i en meget vanskelig situasjon, som efter hvad vi har grunn til å tro neppe lar sig opretholde overfor okkupasjonsmak- ten.

Man må vel gå ut fra at denne si- tuasjon nu overføres av de norske myndigheter og de politiske partile- dere som befinner sig i landet og at de forsøker å finne en løsning som best mulig trykker det norske folks interesser og vår nasjons selvstendig- hets.

Her er som det vil sees med tykke- lig hånd undgått ethvert angrep på Kongen, enhver nedsettende omtale av landets allierte og enhver antyd- ning av, at britiske interesser har gjort sig gjeldende.

For Høiesterett og administrasjons- rådet — presidentskapet kom først senere til: — foretå der 13. og 14. juni to alternativer:

1. Blank avvisning av de fremsatte brev med den enkle begrunnelse: Om Kongens og Kongehusets svættelse forhandles der over hodet ikke.

2. Forhandlingsstilen for enten å opna et mer eller mindre gunstig kompromis eller en forhandling. Der

syndelig. Man må være klar over at administrasjonsrådet var dannet med store — til dels smertefulle — moralske ofre fra norsk side. Paal Bergs talkeale og Høiesteretts op- nevning av Quidling til depotchef var de mest kjente. Herunder må også innregistreres alle de mange forete- elser som samarbeidet med okkupan- tene hadde fort til.

Er en kompromisskjøte betrådt er det meget vanskelig å bryte den. Til- den var neppe inne i juni 1940. De citerte avisartikler tyder også herpå. Selvsagt var de inspirert — man kan si krevet. Men deres inntagelse røp- pet ingen kamplyst.

Studerer man forhandlingene ut- over sommeren 1940 frem til septem- ber slik som de fremgår av undersø- kekommissionens innstilling og av andre kilder, får man en temmelig ondsmåk i minnen. Der synes å ha hersket et evig rot. Man oier krigen linje. Man får ikke større respekt for de menn som stolt proklamerer at de hoppet av løaset i tide enn for de menn som holdt ut selv gjennom de største vanskeligheter. Man mot- ter et virvar av mennesker, som alle er optatt av å forklare at de ikke har gjort noe galt, — i allfall har andre vært verre. Snart har den ene floiet til tyskerne — snart den andre. Så er det skedd ved dag, så ved natt. Men hvorfor? Var alt bare feighet og dumhet. Det gjelder noen av vårt samfunns mest fremtredende menn. En av de menn som spilte en meget fremtredende rolle under forhandlin- gene har i et under okkupasjonen utarbeidet hittil uttrykket skrift truk- ket op linjene i forhandlingene. Han skriver bl. a.:

«Det var i full forståelse av, at still- ingen omkring midten av juni 1940 lite egnet sig for brudd, at Stortin- gets presidentkapet søkte å føre for- handlingene videre, så langt det var mulig. Presidentskapet mente at det i hvert fall var en stor fordel å vin- ne tid — muligens kunne der også gjennom forhandlingene opnås re-

sa en forsamling som hadde op- nevnt dem og som bestod av Stortin- gets presidentkapet, representanter for de fire store politiske partier og arbeidernes faglige landsorganisasjon samt administrasjonsrådet, president- skapet i oppdrag å føre forhandlinge- ne videre på et noe endret grunnlag.

Og da presidentskapets forhandlin- ger med tyskerne i neste omgang strandet på Kongespørsmålet blev saken på irregulær måte igjen inn- bragt for forsamlingen av admini- strasjonsrådets formann. Senere blev presidentskapet selv nødt til — for å kunne holde forhandlingene gående — å strekke sig lenger enn det ønsket. Men det gjorde det i tilfitt til at det ennå var andre instanser som kunde gripe regulerende inn. Denne tilfitt slo ikke feil. I tilfellet med Kongens tilbaketreden gikk stortings- gruppen ikke lenger enn til en tilba- ketreden med uttrykkelig begrensning til fredsslutningen. Og det er vel kanskje ikke usannsynlig at der for et endelig vedtak i samlet storting vilde være regulert ytterligere på den form hvortil det av gruppen under- hånden godkjente utkast til stortings- vedtak gav uttrykk for at Norge var utenfor Kongens og regjeringens myndighet, så lenge det var okkupert. Adgangen til drøftelser av denne form vilde stått åpen, selv om tysker- ne hadde akseptert sorenskriver Har- bek som medlem av riksrådet.

Der vil selvsagt være delte menin- ger om det berettigede i overstående resonnement. Men det gir en linje. Det viser en utvikling ut fra en be- stemt tankegang — et bevisst pro- gram. Man kommer over fra vov- lets og baktaletenes atomsfære til de politiske drøftelsers mere ophøje- de plan. Det vilde være en vinning om fremtidige drøftelser kunne finne sted på dette nivå.

Vi kan i den nærmeste fremtid vente en fremstilling av forholdene sommeren 1940 og spesielt av presi- dentskapets opreden fra fremtreden- de objektivt innviklet nasjonalt ju-

hjelpen.

Juleforberedelser i valutanødens tegn. Ingen ekstra sukker- rasjon, men vi får appelsiner fra Spania.

Det er snart jul, og planene legges.

Husmodrene hadde i det leng- ste håpet at det skulde bli en li- ten rasjon med sukker til bakin- gen til jul, men da vi inter pelle- rer en grovst om spørsmålet, svarer han kategorisk nei. Ikke tale om mer sukker enn den vanlige rasjon. Husmodrene må med andre ord spare inn på de små rasjoner hvis de akter sette igang med noen bak- king til jul. De mest omtenskom- me blandt dem er begynt med dette i tide, så det finnes nok en og annen velvilt pose som nu bare venter på at julen skal nærme sig enda mer.

På spørsmål om vi har noe an- net «godt» til jul svarer at appelsiner er skapt. Det skulde bli omtrent en kg pro persona, og de skal selges fritt. De kom- mer fra Spania.

Hvad de øvrige gode sa- ker angår, så ligger det ikke særlig godt an for valutasitua- sjonen har gjort at flere av de ting man tidligere på året hadde regnet med å få vil utebli.

riktig hold. Den antas med ad- ødeligg spennig. Det er ikke alene uundgåelig men skuffende ønskelig at den kan avløse en offentlig drøftel- se ikke fjernet fra samfunnets van- le omtrentlikhet som fra personlig nid, bakvassende og misundelse.

LORENTZ VOGT

for
litt

er
allik
å
ner
gor
i L

rris
av
stet
mål
op-
yn-
in-
nne
kke
det
ert.

e

lov
er-
ed
ef-
ter
at
(at
og
rig
en

6.

v-
at
a-
o-
n-
er
ll
in
at
pa
in
ik